

DE KATHOLIEKE DIALOOGSCHOOL

LIEVEN BOEVE

De

KATHO

LIEKE

DIALOOGSCHOOL

*Van theorie naar praktijk
en terug*

P E L C K M A N S

INHOUD

Voorwoord	9
-----------	---

Hoofdstuk 1

Van de theorie naar de praktijk en terug	13
--	----

1. Onderbroken traditie	15
2. Eerste contacten met de wereld van het onderwijs	17
3. Fundamenteel-theologische verdieping: recontextualisering en onderbreking	19
4. Politiek en/in theologie	21
5. De werf van de katholieke dialoogschool	24
6. Tussen kritiek en reflectie	27
7. Verdere opzet van dit boek	31

Hoofdstuk 2

De uitdagingen van een postchristelijke en postseculiere context	33
--	----

1. De pausbezoeken aan België van 1985 en 2024: een wereld van verschil	35
2. Secularisering en het proces van culturele modernisering	37
3. Van de-institutionalisering naar individualisering	41
4. Postseculier en postchristelijk: evolutie in cijfers	45
5. Over procedureel, programmatisch en soft-secularisme	48
6. Hoe construeren we vandaag identiteit?	52

Hoofdstuk 3

Een project voor vandaag en morgen: de katholieke dialoogschool	59
---	----

1. Katholieke identiteit onder druk	61
2. Het einde van de christelijke waardenopvoeding	63
3. De opportuniteit van de pluraliteit en de dialoog	65
4. Wat maakt de dialoogschool katholiek?	69
5. Concretisering: visietekst (2015) en engagementsverklaring (2018) van de katholieke dialoogschool	73

Hoofdstuk 4

Theologische achtergrond: God onderbreekt de geschiedenis	81
1. Openbaring als dialoog	83
2. Dialoog als methode: recontextualisering voert naar onderbreking	90
3. Katholieke identiteit op school: onderbroken en onderbrekend	97
4. Geloven in dialoog: de christelijke stem	104

Hoofdstuk 5

Maatschappelijke opdracht: hoe samenleven in verschil?	111
1. Pluraliteit, identiteit en de vraag naar een nieuwe maatschappelijke consensus	114
2. De <i>nones</i> en de vraag naar maatschappelijke consensus	119
3. Goede verhalen vertellen als basis voor dialoog en samenleven	123
4. 'Pas op welke wolf je voedt!'	130

Hoofdstuk 6

Empirische toetsing: draagvlak en perspectieven voor de toekomst	133
1. Een voorstelling van het empirisch onderzoek (EC SI)	135
2. Van analyse naar beleid: EC SI in scholen in Vlaanderen en Australië	141
3. Een aantal globale empirische vaststellingen en beschouwingen	148
4. De katholieke dialoogschool: vier subtypes	152
5. De <i>golden dot</i> in de PKG-Schaal: een theologische discussie	154

Hoofdstuk 7

Te realiseren in alle dimensies van het schoolleven	159
1. Een handzame matrix	161
2. In de grote en de kleine dingen van het gewone schoolleven	162
3. Het project expliciet maken op bijzondere momenten, met bijzondere initiatieven	168
4. Identiteit in dialoog: de identiteitsdriehoek	174
5. Criteria voor voorbeelden van goede praktijk	176

Hoofdstuk 8

De rol van dialoog in het voeren van een integraal identiteitsbeleid 181

1. Gebruikmaken van de samenhang tussen beleidsdomeinen: het schema
Keuzeprocessen van scholen 183
2. De kwaliteit van de dialoog bij het maken van keuzes: van coöperatie
naar coconstructie 189
3. Een afsluitende waarschuwing 198

Hoofdstuk 9

Hoe denkt de universele kerk over katholiek onderwijs? 201

1. Een valse start met *Gravissimum educationis* (1965)? 203
2. Van dialoog met de wereld naar teken van tegenspraak 206
3. De herontdekking van de dialoog vanuit de ontmoeting met de ander 211

Hoofdstuk 10

Een eigentijds-tegendraadse invulling van de vrijheid van onderwijs 215

- 'Voor de enen aanstootgevend, voor de anderen dwaas' 217
- Vrijheid van onderwijs: geen willekeur maar richting 218
- Katholiek onderwijs in Vlaanderen vandaag: eigentijds en tegendraads 221
- Slotbeschouwing 227

Conclusies en vooruitzichten 229

Verantwoording 235

Noten 237

VOORWOORD

Met dit boek wil ik een van de boeiendste periodes uit mijn professionele leven afsluiten. Van 1 augustus 2014 tot 18 augustus 2024 was ik directeur-generaal van Katholiek Onderwijs Vlaanderen, de ledenvereniging van alle Nederlandstalige katholieke onderwijsinstellingen in Vlaanderen en Brussel, van de kleuterschool tot de universiteit. Als netwerkorganisatie behartigt Katholiek Onderwijs Vlaanderen de belangen van haar leden, vertegenwoordigt ze het katholiek onderwijs in de samenleving en de kerk, en ondersteunt ze de aangesloten onderwijsinstellingen op bestuurlijk-organisatorisch en pedagogisch vlak.

Het was helemaal niet mijn ambitie om die functie op mij te nemen. Ik ben immers een volbloed academisch theoloog die onderzoek doet naar de plaats van het christelijk geloof in een postchristelijke en postseculiere West-Europese context. In het bijzonder ben ik geïnteresseerd in hoe ontwikkelingen in cultuur en samenleving dat geloof dwingen om een nieuwe verhouding te zoeken ten aanzien van die context. Ik publiceerde daarover, en in dat verband ook over theologische methode, traditieontwikkeling en -hermeneutiek, de verhouding tussen theologie en filosofie en zo verder. Tegen de achtergrond van dat onderzoek werd ik meermaals geconsulteerd om mijn inzichten toe te passen op de vraag hoe katholieke onderwijsinstellingen met hun identiteit dienen om te gaan in een sterk geseculariseerde en in toenemende mate gepluraliseerde samenleving.

In het late najaar van 2013 vroeg monseigneur Johan Bonny, bisschop van Antwerpen en in de bisschoppenconferentie verantwoordelijk voor het Nederlandstalig onderwijs, mij om de leiding van de katholieke onderwijskoepel op te nemen, met de voor mij alvast confronterende woorden: 'Je hebt er nu lang genoeg over kunnen nadenken; het is tijd om er iets aan te doen'. Een uitdaging die ik moeilijk uit de weg kon gaan. Wel wilde ik die blijven combineren met een opdracht aan de universiteit, want ik wou de band met het academisch onderwijs en onderzoek niet lossen – meer nog: ik heb die voorbije tien jaar als directeur-generaal bewust ook als theoloog beleefd, een soort *participant observer* die de unieke kans kreeg zijn denken in de praktijk te brengen en daarvan veel te leren.

Het is die beweging van theorie naar praktijk (en terug) waarover ik in dit boek schrijf. Zowel de theologische achtergronden als de praktische uitwerking van het project van de katholieke dialoogschool komen daarbij aan bod. Ik doe daarvoor enerzijds een beroep op visieteksten, materialen, praktijkvoorbeelden en inzichten die dat project in de voorbije tien jaar concreet gestalte hebben gegeven, anderzijds ook op de reflecties die ik als participant-observator-theoloog en cours de route maakte.¹ Mijn doel bestaat er enerzijds in om het vanwaar en waarom van de katholieke dialoogschool te expliciteren, anderzijds hoop ik inspiratie te bieden bij de verdere ontwikkeling en implementatie van dat project.

Ter inleiding voorzie ik in een bio-bibliografisch eerste hoofdstuk dat het verhaal brengt van die weg van theorie naar praktijk en terug. In de daaropvolgende hoofdstukken diep ik een aantal daarin vermelde thema's verder uit. Ik ga onder meer in op de contextuele postchristelijke en postseculiere beginsituatie; hoe het project van de katholieke dialoogschool concreet vorm gekregen heeft in Vlaanderen en welk beleid daartoe gevoerd is; de theologische, maatschappelijke en empirische achtergronden van het project; de kerkelijke visie daaromtrent; en de verhouding van het project tot de vrijheid van onderwijs. In de korte, afsluitende beschouwingen formuleer ik een aantal uitdagingen voor de toekomst.

LEESWIJZER

Bij het schrijven van dit boek had ik meerdere doelpublieken voor ogen. De bekendste Duitse theoloog van de vorige eeuw, Karl Rahner, zou immers ooit gezegd hebben dat er niets zo praktisch is als een goede theorie, daarmee onderlijnend dat een goede systematische theologie ook een goede praktische theologie moet kunnen onderbouwen en inspireren – en omgekeerd. Met het opzet van dit boek onderzoek ik of die boude stelling van Rahner voor mijn eigen theologische onderneming opgaat. In die zin drukt de ondertitel de eerste ambitie van het boek uit: illustreren hoe wetenschappelijke reflectie en concrete praktijk in elkaar haken, en elkaar wederzijds uitdagen. Een boek voor een eerder beschouwend publiek, al dan niet vanuit een theologische of maatschappelijke interesse. Maar het boek is er niet alleen voor deze groep.

Het was mijn oorspronkelijke doel om dit boek enkel internationaal uit te geven, omdat ik in de voorbije jaren uit het buitenland zowel vanwege collega-theologen als vanwege onderwijsmensen (bestuurders, schoolleiders, professionals ...) nogal wat vragen kreeg over ons project in Vlaanderen. We zijn immers niet de enige regio die geconfronteerd wordt met drastische veranderingen die de identiteit van het katholiek onderwijs op de proef stellen. We zijn echter wel een van de weinige regio's die een uitgesproken antwoord op die uitdaging formuleerden met het project van de katholieke dialoogschool. Tegelijk blijft ook in Vlaanderen de realisering van de katholieke dialoogschool een blijvende opgave, nooit zomaar verworven maar steeds opnieuw te doen. Daarom ook de Nederlandstalige uitgave die een breder onderwijspubliek hoopt aan te spreken: schoolleiders, leraren, bestuurders, begeleiders, professionals die niet alleen het project van het katholiek onderwijs genegen zijn, maar ook aan de toekomst ervan willen blijven werken. Want met dit boek wil ik niet alleen herinneren aan de krachtlijnen van het project, de context en achtergronden ervan, en de stappen die concreet gezet werden in de voorbije tien jaar. Ik wil vooral ook inspiratie bieden bij de praktische verwezenlijking van het project in de komende jaren, in zich opnieuw wijzigende omstandigheden. Ook al zal mijn eigen rol daarbij verschillend zijn, wellicht kunnen een aantal bevindingen, reflecties, waarschuwingen, voorbeelden van goede praktijk en instrumenten die ik in het boek verwerkte, daarbij van dienst zijn.

Al naargelang bij welke doelgroep lezers zich rekenen, kunnen ze een selectie maken uit de hoofdstukken, de leesvolgorde ervan aanpassen, of minstens de inspanningen doseren. Wie onmiddellijk praktijkgericht wil inzetten, kan starten met hoofdstukken 7 en 8, en dan naar 3 en 6 en zo verder. Wie eerder maatschappelijk inzet, vindt zeker zijn gading bij hoofdstukken 2, 5 en 10. Wie vanuit een theologische interesse het boek ter hand neemt, kan voluit aandacht besteden aan hoofdstukken 1, 3, 4 en 9. En wie het verhaal van de katholieke dialoogschool op zich wil leren kennen, al dan niet om er daarna zelf verder mee aan de slag te gaan, kan uiteraard het boek gewoon van voren naar achteren doornemen.

DANKWOORD

Bij de publicatie van dit boek wil ik heel wat mensen danken, en zeker wat de laatste tien jaar betreft, heel wat vrijwilligers en professionals uit het onderwijsveld en uit Katholiek Onderwijs Vlaanderen: ze zorgden mee voor die boeiende wisselwerking tussen theorie en praktijk waaruit dit boek voortkomt.

Verder bedank ik mijn directe medewerkers van de KU Leuven onderzoeksgroep Theologie en hedendaagse context Marijke Van Bogaert, Ryan McAleer en Rohan Abraham voor hun feedback bij de eerste versie van het manuscript en de finale afwerking ervan. Dank ook aan Didier Pollefeyt en Jan Bouwens voor de bijstand bij het schrijven van het zesde hoofdstuk en hun suggesties bij de rest van de tekst. Ik apprecieerde ook bijzonder de commentaren van Annekatrien Depoorter, Frederik Glorieux, Francis Loyens en Carl Snoecx.

Uiteraard wil ik uitgeverij Pelckmans danken voor de vlotte samenwerking bij het publicatieproces. Ten slotte ben ik het Fonds Constant Van de Wiel voor Theologie en Hedendaagse Cultuur dankbaar voor het financieel steunen van mijn onderzoeksactiviteiten.

HOOFDSTUK 1

**VAN DE
THEORIE NAAR
DE PRAKTIJK
EN TERUG**

In dit eerste bio-bibliografische hoofdstuk breng ik het verhaal van het project van de katholieke dialoogschool van theorie naar praktijk, een verhaal dat begint op het einde van de vorige eeuw, bij het begin van mijn academische loopbaan. Maar wellicht al veel eerder.

1. ONDERBROKEN TRADITIE

Sinds 1990 onderzoek ik wat de gevolgen zijn van de grote veranderingen in de West-Europese context voor het christelijk geloof en hoe dat geloof geleefd en gedacht wordt. Tot 1995 werkte ik aan een doctoraatsproefschrift over de wijze waarop de postmoderniteit zowel cultureel als filosofisch de theologie beïnvloedde.¹ Dat onderzoek leerde mij dat we nieuwe manieren dienden te zoeken om over God te spreken op het ogenblik dat geloof in die God cultureel niet meer vanzelfsprekend is, en onze klassieke manieren om dat te doen niet alleen niet meer werken maar zelfs contraproductief zijn. In de jaren daarna verwerkte ik een deel van dat onderzoek in een boek met de veelzeggende titel: *Onderbroken traditie: Heeft het christelijke verhaal nog toekomst?*² Ik beschreef er hoe het doorgeven van de christelijke traditie in Vlaanderen van de ene naar de andere generatie door ontwikkelingen in de decennia voordien niet meer zo goed als automatisch gebeurde. Eerder dan van secularisering sprak ik er over detraditionalisering (alle tradities, niet alleen religieuze, ondervinden die problemen), individualisering (identiteit wordt niet langer zomaar overgeleverd maar in toenemende mate een opdracht), en pluralisering (er zijn meerdere bronnen om die identiteit vorm te geven). Enkel een christelijk geloof dat zich bewust is van die contextuele verandering, heeft toekomst: het weet om te gaan met het niet-vanzelfsprekend karakter van het geloof, met het feit dat geloven in toenemende mate een individuele keuze is, en dat die keuze zich dient te verhouden tot vele andere mogelijke keuzes. Mijn stelling luidde dat die *contextuele onderbreking van de christelijke traditie* uitdaagde om een *theologie van de onderbreking* te ontwikkelen. Eerder dan een probleem te zien in het gegeven dat het christelijk verhaal vandaag tegen zijn grenzen aanloopt, doet zich een kans voor om precies daar opnieuw over God te spreken. Het komt erop aan te zien hoe God verhalen onderbreekt, en precies in die onderbreking zich openbaart in

wereld en geschiedenis. Dat God verhalen onderbreekt, vormt minstens een goede leessleutel om de evangeliën verfrissend te ontsluiten. We lezen erin hoe Jezus gesloten religieuze verhalen openbreekt en verrassende verhalen (parabels) vertelt. We leren er vooral ook uit hoe zijn eigen levensverhaal zich ontvouwt als een door God in de verrijzenis opgebroken verhaal, waarvan de eerste leerlingen nadien getuigenis afleggen – een getuigenis waarmee we het ook vandaag nog doen.

THEOLOGIE EN BIOGRAFIE

Ik ben geboren in 1966 en dus zelf een product van de tweede helft van de twintigste eeuw en de maatschappelijke ontwikkelingen die de Vlaamse samenleving en de plaats van christelijk geloof en kerk daarin grondig veranderden. Ik kom uit een katholiek gezin, ging naar katholieke scholen, was betrokken bij een katholieke jeugdbeweging (KSA), was lid van een jongerenkerk – in een context waarin de eerste tekenen dat de overlap tussen christendom en cultuur weg aan het smelten was, zichtbaar werden: daling van de zondagspraktijk, meer echtscheidingen, twijfel aan klassieke ethische posities, vragen over de plaats van de vrouw in de kerk, heel wat ambtsverlatingen door priesters en een serieuze terugval van het aantal roepingen, enzovoort. Die evolutie zette zich versterkt door tegen het einde van de twintigste eeuw. De opeenvolgende titels van de verslagboeken voor België van het Europees Waardenonderzoek waarin nagegaan wordt hoe de Belgen aankijken tegen onder meer religie, politiek, arbeid en gezin, drukken dat heel mooi uit: na *De stille omkeer* in 1984 volgt in 1992 *De versnelde ommekeer* en in 2000 *Verloren zekerheid*. De vanzelfsprekende overlap tussen christendom en samenleving die in klassieke, stabiele kaders voorzag voor individuele en collectieve identiteitsvorming, is op het einde van de twintigste eeuw zo goed als weggesmolten (en wordt geduid als een verlies van zekerheid, identiteit).³ Het is die realiteit die ik in mijn theologisch onderzoek analyseerde en thematiseerde, als uitdaging om het christelijk geloof vernieuwd te denken.⁴

2. EERSTE CONTACTEN MET DE WERELD VAN HET ONDERWIJS

Kort na het behalen van mijn doctoraat werd ik voor het eerst uitgedaagd om mijn onderzoekswerk te vertalen naar de wereld van het onderwijs. In 1997 werd ik als theologisch expert gevraagd voor een commissie die de leerplannen rooms-katholieke godsdienst voor het secundair onderwijs zou herzien. Concreet bestond de vraag erin hoe we in een in toenemende mate geseculariseerd en gepluraliseerd Vlaanderen godsdienstonderwijs kunnen organiseren voor de meerderheid van de jongeren.⁵ Wat later de basisinstuïtie van de katholieke dialoogschool zou worden, werd er voor het eerst verwoord: met het vak wilden we bijdragen aan de identiteitsvorming van jongeren door de pluraliteit aan levensbeschouwingen en religies zichtbaar te maken en in dialoog te brengen, en in die dialoog de christelijke stem als geprivilegieerde gesprekspartner binnen te brengen.⁶ Zo kon het vak zowel katholieke leerlingen als leerlingen met een andere achtergrond aanspreken in hun zoeken naar meer bewuste identiteit en een oefenplaats worden voor de kerk en de samenleving van de toekomst.⁷

‘ZIE, IETS NIEUWS GA IK MAKEN’

Eveneens in 1997 werd ik uitgenodigd om als observator het congres *Kiemkracht* bij te wonen, dat georganiseerd werd door het toenmalige Vlaams Secretariaat van het Katholiek Onderwijs (VSKO). De insteek van dat congres was na te gaan hoe aan de vooravond van de eenentwintigste eeuw de christelijke inspiratie inhoudelijk van tel kon blijven in het katholiek onderwijs. Aanknopingspunt was een vers uit Jesaja: ‘Zie, iets nieuws ga ik maken, het is al aan het kiemen, weet gij dat niet?’ (Js 43, 19). Achteraf beschouwd was de keuze voor dat vers in meer dan één manier profetisch te noemen: het drukte minstens impliciet het bewustzijn uit dat de bestaande manieren om de katholieke identiteit vorm te geven niet langer werkten, en dat er nood was aan een vernieuwde positiebepaling. Door de organisatoren was ik gevraagd commentaar te geven bij wat er tijdens het congres verteld werd.⁸ Mijn belangrijkste kritische observatie was dat het katholiek onderwijs het risico liep om haar identiteit te laten verwateren tot gezichtsloze waardenopvoeding, waardoor de specifiek christelijke inspiratie nog nauwelijks aan bod zou komen. Ik herinner me nog goed dat een van de deelnemers, een

godsdienstlerares, op de vraag hoe katholieke identiteit vorm kreeg, antwoordde: 'We geven jongeren waarden mee zoals beleefd zijn, hulp bieden, autonomie, solidariteit, milieubewustzijn'. Ik stelde toen hardop de vraag wat die waarden dan christelijk maakte. Want uiteindelijk zal elke school, ook een school van het officieel onderwijs, diezelfde waarden claimen.

Twee jaar later, in 1999, werd ik aan de universiteit gevraagd om mee te denken over hoe KU Leuven kon omgaan met haar katholieke identiteit in een grondig geseculariseerde context. Ik tekende bij die gelegenheid vier standpunten uit die een universiteit met een katholieke traditie kan innemen: institutionele secularisering, reconfessionalisering, waardenopvoeding en identiteit in dialoog.⁹ Nadien verbreedde ik die denkmodellen naar het geheel van het onderwijs.¹⁰ Het is in die context dat het concept van wat nu de katholieke dialoogschool is, zij het embryonaal, tot stand is gekomen. Mijn Leuvense collega Didier Pollefeyt verwerkte die denkmodellen tot een empirisch instrument dat hij de Melbourne Schaal noemde: een instrument waarmee je bij leerlingen, leraren, ouders ... kunt peilen naar de bestaande denkbeelden over de katholieke identiteit van hun school, en naar het mogelijke draagvlak voor een verandering en vernieuwing ervan.¹¹ In mijn denkoefening ging ik ervan uit dat we *niet alleen de secularisering van onze samenleving* ernstig moeten nemen, maar vooral ook de *toenemende pluralisering*. Het eens heel christelijke Vlaanderen evolueerde niet zomaar naar een ongodsdienstige regio, maar naar een regio met een veelheid aan levensbeschouwelijke en religieuze posities. Bijgevolg kunnen we niet langer zomaar uitgaan van de veronderstelling dat we allemaal hetzelfde denken: vroeger christelijk, nu seculier.

IDENTITEIT EN VERSCHIL

Identiteit heeft voortaan altijd te maken met verschil, en vooral met de wijze waarop we ons tot anderen verhouden. Keren we ons tegen de anderen om onze identiteit te verzekeren? Of kan de ontmoeting met de andere ons precies iets leren over wie we zijn, en kunnen zijn? Precies daar komt de dialoog op de proppen: wanneer we ruimte maken voor de stem van de andere, komt ons eigen grote gelijk onder druk te staan. Daardoor ontstaan er kansen om *onze eigen identiteit, doorheen de confrontatie met de ander, opnieuw te ontdekken*. Met andere woorden, niet langer het zoeken naar gemeenschappelijke kenmerken is het startpunt, maar net het oog hebben voor datgene waarin we van elkaar verschillen. Want dat maakt het interessant om een

dialogoog op te starten. Door die dialogoog leren we wie de ander is, komen we beter te weten wie we zelf zijn en kunnen we ook opnieuw ontdekken wat we in alle verschil toch gemeenschappelijk hebben. Door zich te engageren in die dialogoog kunnen katholieke scholen opnieuw een helder, eigen gezicht ontwikkelen: door zich open te stellen voor de ander worden ze zich tegelijk beter bewust van hun eigen identiteit. Identiteit is namelijk dat wat je specifiek maakt en dat leren we vandaag vooral kennen vanuit het verschil, vanuit de ontmoeting en confrontatie met de ander.

3. FUNDAMENTEEL-THEOLOGISCHE VERDIEPING: RECONTEXTUALISERING EN ONDERBREKING

Ondertussen was ik in 1997 aangesteld tot deeltijds gastdocent aan UCL, Louvain-la-Neuve (tot 2003) en KU Leuven, en vanaf 1999 was ik voltijds docent aan KU Leuven. Naast publicaties op het grensgebied van theologie en filosofie, schreef ik aan het begin van de eenentwintigste eeuw vooral over de wijze waarop het christelijk geloof van betekenis kan zijn in een postchristelijke en postseculiere samenleving. Ik publiceerde over de verhouding tussen levensrituelen en sacramenten, over religieuze ervaring en interpretatie, 'ietsisme' en christelijke spiritualiteit, geloof en wetenschappen, religieuze waarheidsclaims in tijden van religieuze veelheid, apocalyptiek en moderne tijdsbeleving en zo verder. Na verloop van tijd werd het me duidelijk dat op de achtergrond van al die oefeningen dezelfde theologische methode speelde, en ik werkte die verder uit in twee begrippen: 'recontextualisering' en 'onderbreking'.¹² Ook mijn voortgezette reflecties op de identiteit van katholieke onderwijsinstellingen waren daarmee volledig in lijn.¹³

Methodologisch vertrok ik van het inzicht dat de context waarin het christelijk geloof zich bevindt, mee constitutief is voor de wijze waarop dat geloof vorm krijgt. Dat betekent dat de geloofwaardigheid van dat geloof mee bepaald wordt vanuit de context waarin dat geloof zich bevindt. Veranderingen in de context zorgen ervoor dat het christelijk geloof zich uitgedaagd weet om een nieuwe verhouding te zoeken tot die context. Theologie leeft van dat soort 'recontextualisering' en engageert zich daarom actief in de dialogoog met de context in haar zoeken naar een eigentijds geloofsverstaan. Tegelijk

kan die verhouding niet langer vanuit een vanzelfsprekende continuïteit tussen geloof en context gedacht worden, alsof er nog een onproblematische overlap zou zijn tussen beide waarop de geloofwaardigheid van dat geloof zou kunnen bouwen. Maar ook inzetten op discontinuïteit, vanuit de veronderstelling dat de context zich afkeerde van het christelijk geloof, en dus dat niet de dialoog met de context ons te doen staat maar de bekering van die context, is geen optie. Een adequate recontextualisering dient in te zetten op het samenspel van continuïteit en discontinuïteit: 'onderbreking'. Want waar onderbreking gebeurt, openbaart God zich misschien vandaag. Van die onderbreking getuigenis afleggen, en daar identiteit uit putten, is wat het christelijk geloof, de christelijke theologie, te doen staat.

Op de achtergrond van het theologisch-methodologisch concept van recontextualisering functioneert een dialogaal openbaringsbegrip – iets wat ik enkele jaren later ook expliciet thematiseerde.¹⁴ Dat laatste is de vrucht van de grote vernieuwing die het Tweede Vaticaans Concilie met *Dei verbum* (1965) bracht: openbaring is de ontmoeting van God met de mens in wereld en geschiedenis. Theologisch gesproken is niet de dialoog met de context het probleem, zoals antimoderne theologen stellen, want alleen in die dialoog kunnen we Gods betrokkenheid op mens en geschiedenis op het spoor komen. Wel de wijze waarop we de dialoog voeren, dient herbekeken te worden: niet vanuit wat we gemeenschappelijk hebben, maar vanuit het verschil, datgene wat ons bevraagt en uitdaagt. Onderbreking is de categorie waarmee we die betrokkenheid van God op de geschiedenis, diens openbaring dus, theologisch kunnen denken.

Op methodologisch vlak vertaalde ik de stelling dat de contextuele onderbreking van het christelijk geloof leidde naar een theologie van de onderbreking, in een viervoudige, met elkaar samenhangende vraagstelling.¹⁵ Vooreerst een dubbele vraag over onderbreking en context: hoe onderbreken ontwikkelingen in de hedendaagse context ons verstaan van het christelijk geloof? En omgekeerd: welke onderbrekende plaats heeft dat christelijk geloof op contextueel vlak in het maatschappelijke denken? Gevolgd door twee theologische vragen: hoe helpt de categorie van de onderbreking ons om het christelijk geloof in Gods betrokkenheid op mens en geschiedenis te verstaan, en wat zijn de gevolgen voor de wijze waarop dat christelijk geloof zelf zich – onderbrekend – positioneert in de actuele context?¹⁶

4. POLITIEK EN/IN THEOLOGIE

In 2005 werd ik internationaal voorzitter van de Europese Vereniging voor Katholieke Theologie (tot 2009) en van 2008 tot 2014 was ik decaan van de Leuvense Faculteit Godgeleerdheid. In die periode kreeg mijn theologiebeoefening een meer uitgesproken politieke dimensie: hoe theologie als discipline en als faculteit te positioneren in een sterk veranderd West-Europees kerkelijk, academisch en maatschappelijk landschap? In de eerste plaats resulteerde dat in een aantal studies over de wijze waarop het Tweede Vaticaans Concilie en zijn documenten onthaald zijn na het concilie en hoe die nu nog konden inspireren. Zo las ik *Gaudium et spes* als uitnodiging om ook vandaag, onder gewijzigde omstandigheden, de opdracht om 'de tekenen van de tijd te lezen in het licht van het evangelie' ter harte te nemen¹⁷; en wees mijn lectuur van *Dei verbum* mij op het resoluut dialogale karakter van de Godsopenbaring: God laat zich in de dialoog met mens en geschiedenis kennen, en die dialoog gaat ook vandaag en morgen verder.¹⁸ Vaak functioneerde Joseph Ratzinger, eerst als theoloog, later als kardinaal-prefect van de Vaticaanse Congregatie voor de Geloofsleer, en ten slotte als paus Benedictus XVI, daarbij als mijn gesprekspartner.¹⁹ Ik schreef ook over de kerkpolitieke gevolgen van Ratzingers theologische positie in de postconciliaire kerk, in het bijzonder voor zijn evaluatie van de situatie in Europa.²⁰

DE PLAATS VAN DE THEOLOGIE: OP HET KRUISPUNT

Tegelijk vroeg de plaats van de theologie als wetenschappelijke discipline verankerd in een specifieke geloofstraditie mijn aandacht, en daarbij vooral het onderscheid tussen theologie en religiewetenschappen. Eerder dan te kiezen voor een van beide wees ik op het productieve verschil tussen beide, en op de noodzaak voor de theologie om de dialoog op te zoeken met andere wetenschappelijke benaderingen van geloof, religie en samenleving.²¹ Verder stelde ik toentertijd vast dat omwille van de maatschappelijke veranderingen en de kerkelijke reactie daarop, de theologie in toenemende mate gemarginaliseerd raakte in de drie domeinen waarop ze actief is: de universiteit, de kerk en de samenleving. Bovendien wees ik op de gevaren van overlevingsstrategieën die een of meerdere van die domeinen zouden loslaten: terugtrekking in de universiteit (als religiewetenschappen), opsluiten in de kerk (als spreekbuis van het kerkelijke magisterium), of opgaan in de samenleving (als expressie van het hedendaagse veelvormige zin zoeken). Wanneer de theologie daartoe

overgaat, geeft ze haar missie op en verliest ze haar kritisch-productieve kracht. Het is immers *op het kruispunt van de drie domeinen, en in dialoog met elk van hen*, dat de theologie haar plaats heeft. Precies van daaruit kan ze wijzen op wat er in elk van de domeinen op het spel staat: de wetenschappelijke zoektocht naar waarheid in de universiteit, het ontwikkelen van een eigentijds geloofsverstaan in de kerk, en het komen tot individuele en gemeenschappelijke identiteit in een postchristelijke en postseculiere samenleving.²² Diezelfde visie lag ook aan de grondslag van de vernieuwde profielbepaling van de faculteit in 2011. Die resulteerde in een vernieuwde naam, Faculteit Theologie en Religiewetenschappen, en een nieuwe missie.²³

Telkens blijkt het vasthouden aan dialoog in het geding te zijn op het ogenblik dat die dialoog stokt of geproblematiseerd raakt. De gemakkelijke oplossing is dan de dialoog te staken. Het is moeilijker, maar veel vruchtbaarder, *de dialoog niet op te geven maar de wijze waarop die vandaag gevoerd kan worden, te heroverwegen*. Of het nu het christelijk geloof is in een postchristelijke context, of de kerk in een secularistische samenleving, of de theologie uitgedaagd in haar wetenschappelijkheid door de religiewetenschappen of beklemd in haar actieradius door een wantrouwige kerk: de oplossing bestaat er niet in de dialoog te staken, maar na te gaan hoe die in gewijzigde omstandigheden gevoerd kan worden. En denken vanuit verschil, wederzijdse asymmetrieën en onderbreking biedt inspiratie daartoe.

IDENTITEIT EN PLURALITEIT SAMENHOUDEN

Diezelfde dialoog was ook in het geding in de *K-discussie* die in 2011-2012 gevoerd werd aan KU Leuven: houden we eraan vast of niet? De teneur van het debat was dat *katholiek en pluralistisch aan elkaar tegengesteld* zijn, en dat de universiteit daarom haar katholieke wortels best losliet, of minstens enkel in naam zou aanhouden. In dat debat heb ik het tegendeel betoogd en mij verzet tegen een sluipende uitholling van de K in naam van het pluralisme: als de universiteit voor de K koos, kon ze dat beter niet doen als een zwakgebod met een volledig uitgeholde K, maar via een resolute heroverweging van wat katholieke identiteit kan betekenen in een sterk veranderde context van secularisering en pluralisering.²⁴ Echt pluralisme vraagt immers niet om minder maar om meer identiteit: een open, dialogale identiteit. Bovendien was dat volgens mij de internationale roeping van de universiteit: te bewijzen dat een katholieke universiteit ook in een postchristelijke en postseculiere context

met succes in dialoog kan treden met de wereld en de tijd. Uiteindelijk werd de katholieke identiteit van de universiteit vernieuwd bevestigd.²⁵

Ook de wereld van het onderwijs zelf passeerde in die tijd opnieuw de revue. In de eerste plaats was het tijd om de nieuwe leerplannen *godsdiensonderwijs* na 10 jaar te evalueren, zeker in het licht van de kritiek op het confessionele karakter ervan in een geseclariseerd Vlaanderen. Meer nog: volgens sommigen was dat uit de tijd en paste vandaag enkel een meer neutraal vak over levensbeschouwing.²⁶ Voor anderen zette het leerplan dan weer te veel in op de pluralistische uitgangssituatie van leerlingen en kwam de christelijke traditie te weinig aan bod. Ik verdedigde dat de zorg voor de *identiteit van het vak* enerzijds, en de aandacht voor de *gepluraliseerde klas-situatie* anderzijds, *niet tegen elkaar uitgespeeld mochten worden*, maar ook nu kansen bieden voor een informatief en authentiek godsdienstonderwijs dat inzet op dialoog met de christelijke traditie ten dienste van de identiteitsvorming van jongeren in onze plurale samenleving. Dat veronderstelt wel goed opgeleide leerkrachten, en een school en een kerk die de geloofwaardigheid van dat ambitieuze programma mee ondersteunen.²⁷

Vervolgens raakte ik betrokken in een discussie over het *onderwijslandschap* in Vlaanderen en Nederland. Op een besloten symposium over religie en onderwijs op 28 april 2010 in Tilburg werd voorgesteld om dat onderwijslandschap, dat toentertijd nog voluit de sporen droeg van het verzuilde verleden (met meerderheidsaandelen voor het vrij confessioneel onderwijs), te reorganiseren: voor de minderheid van wie (nog) institutioneel religieus is, kan (nog) confessioneel onderwijs georganiseerd worden; voor de meerderheid, die niet langer institutioneel religieus is of niet op die basis een school kiest, wordt actief-pluralistisch onderwijs ingericht.²⁸ De achtergrondanalyse bestond erin dat het katholiek onderwijs niet langer katholiek is (aangezien de meerderheid niet langer kerkelijk is), en het officieel onderwijs niet neutraal (want levensbeschouwing kan in onderwijs niet uitgeschakeld worden). Opnieuw blijkt katholiek een tegenindicatie te zijn voor pluralistisch en omgekeerd. Bovendien zijn de voorstanders van de actief-pluralistische school zich te weinig bewust van de specifieke waardepreferenties die hun eigen voorstel schragen (waar komen die waarden immers vandaan, en zijn die zomaar gedeeld?). Zelf pleitte ik voor een kwalitatief-pluralistische school die verankerd in haar katholieke traditie de dialoog aangaat met de veelheid aan levensbeschouwingen en zo werkt aan de identiteitsvorming van jongeren.²⁹

Op inhoudelijk vlak bleek de beweging van theologie naar beleid daarmee gemaakt. In het najaar van 2013 kwam de uitdagende vraag om de 'ivoren toren' van de academie te verlaten en de theorie nu werkelijk in de praktijk om te zetten, een avontuur dat op 1 augustus 2014 een aanvang nam.

5. DE WERF VAN DE KATHOLIEKE DIALOOGSCHOOL

De vraag om directeur-generaal van het Vlaams Secretariaat voor het Katholiek Onderwijs (VSKO) te worden, was ook voor mij een grote verrassing. Ik was immers niet de verwachte kandidaat en had een heel ander profiel dan mijn voorgangster die een christendemocratisch politica was. Ik kreeg een dubbele opdracht mee: het bij de tijd brengen van de katholieke identiteit van het netwerk van katholieke onderwijsinstellingen en het aanpakken van de organisatie en de ondersteuning van dat netwerk. Dat vertaalde ik in drie werven: het project van de katholieke dialoogschool, de optimalisering van het katholieke onderwijslandschap door bestuurlijke schaalvergroting (het clusteren van scholen onder grotere schoolbesturen), en de hervorming van het VSKO. De laatste werf stond voor mij in nauw verband met de eerste twee werven: de vernieuwde organisatie moest die inhoudelijke en organisatorische herprofilering dienen. Die laatste werf resulteerde in een nieuwe missie, een aangepaste structuur en een nieuwe naam, Katholiek Onderwijs Vlaanderen: een ledenvereniging van katholieke onderwijsinstellingen die zich samen organiseren, en daarbij ondersteund worden voor hun belangenbehartiging, vertegenwoordiging en bestuurlijk-organisatorische en pedagogische vragen door de diensten van Katholiek Onderwijs Vlaanderen.³⁰ Heel bewust prijkt 'katholiek' in die naam (die – alvast officieel – niet afgekort wordt), vanuit het opzet om die term uitdrukkelijk opnieuw betekenis te geven vanuit het project van de katholieke dialoogschool.

EEN NIEUWE VISIETEKST

Van oudsher, mede als resultaat van twee schoolstrijden (1878-1884 en 1950-1958), heeft het katholiek onderwijs in Vlaanderen een meerderheidsaandeel: in het basisonderwijs gaat ongeveer 60 % van de leerlingen en in het

secundair ongeveer 70 % van de leerlingen naar een katholieke school. In het volwassenen- en hoger onderwijs maakt het marktaandeel van de katholieke instellingen om en bij de helft uit. Wereldwijd vormen dergelijke percentages een grote uitzondering. Concreet telde het Vlaamse netwerk van katholieke onderwijsinstellingen in 2024 1576 basisscholen, 782 secundaire scholen, 20 leersteuncentra, 91 internaten, 10 centra voor volwassenenonderwijs, 2 academies voor deeltijds kunstonderwijs, 7 hogescholen en 1 universiteit.

Het spreekt voor zich dat in een zo goed als volledig geseculariseerde en enorm gepluraliseerde samenleving, de vraag naar de katholieke identiteit van die meerderheidsonderwijsinstellingen in de laatste decennia steeds luider klonk. Het was mijn opdracht om samen met de leiders van die onderwijsinstellingen die identiteitsvraag te beantwoorden, en een taal te vinden om in een sterk veranderde onderwijsomgeving het specifieke van dat katholiek onderwijs te benoemen en er beleid rond te voeren. Een eerste etappe in het aanpakken van dat werk was het komen tot een bevattelijke visietekst. In 2015 werd die goedgekeurd door de raad van bestuur van Katholiek Onderwijs Vlaanderen.³¹

Die korte visietekst telt vijf paragrafen. In de inleidende paragraaf worden alle betrokkenen bij het katholiek onderwijs aangesproken: leerlingen, personeel, ouders. Allen, ongeacht hun eigen levensbeschouwelijke overtuiging, zijn welkom op school op voorwaarde dat ze bereid zijn actief mee te werken aan het pedagogisch project van de school. Daarna volgen drie paragrafen over welk onderwijs we aanbieden. In de eerste paragraaf stellen we dat we gaan voor kwaliteitsvol en inclusief onderwijs: brede persoonsvorming voor iedereen, waarbij vorming meer is dan louter opleiding. De tweede paragraaf herinnert eraan dat we school maken vanuit de basisintuïties van de christelijke traditie: vanuit het scheppingsgeloof dat onze vrijheid een gekregen vrijheid is en uitnodigt tot verantwoordelijkheid; vanuit de liefde die we in Jezus hebben leren kennen en die het mysterie van de werkelijkheid is; en vanuit de hoop van het verrijzenisgeloof die ruimte maakt voor het onverwachte. De derde paragraaf geeft aan dat we dat vandaag doen via de dialoog met al wie zich op school aandient, van welke overtuiging ook. In die dialoog zoeken we naar identiteit, naar wat ons onderscheidt en verbindt, in een samenleving waarin identiteit niet langer zomaar voorgegeven en vanzelfsprekend is. Het is de opdracht van de school om in dat gesprek de christelijke stem op een eigentijds-tegendraadse manier te laten klinken. De laatste, concluderende paragraaf geeft aan waar de katholieke dialoogschool toe leidt: ze voorziet